

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СІМ'І

Існує поширена думка, що на відміну від континентальної Європи, де можливості та характер рецепції римського права не викликають сумнівів (рецепціювали римське право і шляхом прямого застосування і при кодифікаціях), Англія, маючи специфічну правову систему уникла впливу римського права, ідучи своїм самобутнім шляхом.

Проте, аналіз особливостей формування англійської правової системи взагалі та інституту юридичної відповідальності зокрема, засвідчує, що рецепція відбулася і тут, але в Англії обмежилися сприйняттям духу (ідей та методологій) римського права, низки його засад, врешті решт концепції створення норм позитивного права.

Тобто англосаксонська правова система характеризується не відсутністю рецепції римського права взагалі, а специфічними формами останньої (аналогічна форма рецепції римського права характерна і для США).

Багато вітчизняних та зарубіжних вчених працювали над цією проблематикою, зокрема: О. Зайчук, О. Копиленко, Н. Оніщенко, О. Скакун, С. Шевчук та ін. Але, нажаль, останнім часом недостатньо уваги приділялось саме цій проблематиці.

Право Англії та країн, які слідували зразку англійського права – це право створене судьями, які вирішували суперечки між окремими особами. Вагоме місце відведене і інституту юридичної відповідальності, який розглядається, як норма поведінки, що відповідає вимогам справедливості та моралі. Визначити якими ж повинні бути ці норми є основним завданням юридичної науки. Правова норма інституту юридичної відповідальності спрямована на те, щоб вирішити конкретну проблему, а не сформулювати загальне правило поведінки на майбутнє.

На думку Г. Дж. Пермана, західний юрист піклується про справедливість призначення покарання під час розгляду окремих справ, а також про пошук детального обґрунтування та теоретичного синтезу. Він навчив Захід об'єднувати випадки у норми, норми у принципи, принципи в систему.

На сучасному етапі, з метою підтримання стабільності правопорядку, судова практика намагається уточнювати норми, як сформульовані законодавцем та доктриною і є недостатні для того, щоб надати повне уявлення про зміст інституту юридичної відповідальності, але здійснюють це в твердих і безспірних межах. Крім того, верховні суди здійснюють контроль за тим, як судді нижчої ланки суддівської системи тлумачать норми. За цих умов норма, створена законодавцем – це ядро, навколо якого обертаються другорядні правові норми [2, с. 6].

Враховуючи казуїстичний аспект права, можна констатувати, що інститут юридичної відповідальності має велику кількість прогалін. Інститут юридичної відповідальності в англосаксонських системах пропагує принцип, згідно з яким основним засобом заповнення прогалін у праві є розум. У «розумі» інститут юридичної відповідальності вбачає деякий раціональний початок, яким керується правозастосовувач не лише для того, щоб формально застосувати закон, а й для того, щоб запропонувати новий варіант вирішення справи в інтересах справедливості.

Серед сучасних англійських дослідників поширеною є позиція про поділ джерел інституту юридичної відповідальності [2, с. 8]:

- історичні – результатом впливу римського права є запозичення англійським правом термінології, правових методів, загальних понять, принципів, цінностей. Існуванню інституту юридичної відповідальності передував період англосаксонського права, як права місцевого, локального, такого, що діє на обмеженій території. Також не можна забути про роль канонічного права на формування і розвиток інституту юридичної відповідальності загального права;

- літературні (праці перших дослідників англійського права – Гленвілля, Прайтона, Кока, Дейла, Блекстоуна) – викладення ними права своєї епохи мало в судах авторитет рівний авторитету закону в Франції. В Англії ці праці отримали кваліфікацію доктринальних книг. Однак, тривалий час було прийнятним положення, за яким суддя не міг послатися на доктринальну працю, доки його автор не пішов з життя [2, с. 7];

- юридичні (судові презенти, законодавчі і інші нормативно-правові акти) – особливим

джерелом даного інституту в Англії є кодекси практики, які складаються державними органами (наприклад, державним секретарем з питань призначення покарань) та містять ряд важливих розпоряджень і рекомендацій. Формально ці кодекси не є правовими документами, але їх зміст враховується судами і іншими державними органами при застосуванні норм права інституту юридичної відповідальності. Їх недотримання не спричиняє впровадження будь-яких санкцій.

Підсумовуючи зазначимо, що спроба розрізнити історичні та юридичні джерела деякими вченими піддається обґрунтованій критиці і вважається такою, що не відповідає потребам практики.

Досліджуючи та аналізуючи інститут юридичної відповідальності доцільно розглянути реформи, яких зазнало кримінальне право Англії.

Найбільш серйозна реформа англійського кримінального права відбулася в другій половині ХХ ст. Правова комісія, що поставила своїм завданням підготовку кодифікації права Англії і Парламент провели велику попередню роботу із систематизації кримінального права Англії. До 1985 р. навіть було підготовлено проект кримінального кодексу, що був опублікований для ознайомлення. Проте, ухвалення цього кодексу загальмувалося [1, с. 78].

В результаті реформування більшості інститутів загальної частини кримінального права зазнали істотних змін. Основна маса складів злочинів була закріплена в статутному праві (наприклад, законами про крадіжку 1968 і 1978 рр.; закон про злочинний замах 1981 р.).

Одним із важливих напрямів реформи кримінального права є гуманізація і оптимізація покарання. У 1969 р. було скасовано страту навіть за тяжке вбивство, хоча в Англії формально зберігають свою силу деякі старі статuti, що передбачають страту за такі злочини, як державна зрада, піратство і підпал королівських доків. Але практично протягом тривалого часу ніхто не був засуджений до страти за ці злочини.

Англійська кримінально-правова доктрина не виробила єдиного визначення злочинного діяння. Злочиним нерідко визнається дія або невиконання обов'язку, що заподіює шкоду суспільству і заборонене законом під страхом покарання, що накладається державою. До ухвалення закону про кримінальне право 1967 р. всі злочини в Англії підрозділялися на зраду, небезпечні злочини і менш небезпечні злочини.

Основними видами покарань є страта (хоча вона не реалізується), довічне тюремне ув'язнення, ув'язнення на строк від 1 дня до 25 років і штраф. Також існують й інші види покарань, наприклад, позбавлення пасивного і активного виборчого права. Значного поширення як вид покарання набуло умовне засудження, яке є ефективним засобом соціальної адаптації засудженого, що проходить при особливому контролі з боку працівників спеціальної соціальної служби [1, с. 78].

У зв'язку з тим, що у початковий період формування правової системи США кримінальне право розвивалося значною мірою під впливом англійського загального права, то досліджуючи інститут юридичної відповідальності важливо приділити увагу розвитку кримінального права у США.

Згідно з Конституцією США кримінальне право, за винятком тих його норм, які мають загальнофедеральне значення, віднесене до ведення штатів. Починаючи з 40-х рр. ХІХ ст. розробляються кримінальні кодекси, які були, як правило, розділами зводу законів штатів, що стосуються кримінального права. Вони багато в чому були побудовані на традиційних доктринах і конструкціях загального права.

У 70-ті рр. ХІХ ст. було зроблено спробу кодифікації кримінального законодавства федерації. Вона знайшла своє вираження в складанні спеціального розділу про федеральні злочини у зводі законів США. Проте, в більш повному вигляді систематизацію федерального законодавства було здійснено в Кримінальному кодексі 1909 р. Останній в 1948 р. у вигляді кодифікованого акта, був включений у розділ 18 Зводу законів США.

Саме на рівні штатів злочинність набула особливо великих розмірів, а численні кримінальні акти і кодекси штатів, прийняті у 50 штатах, виявилися недостатніми. Суперечності, а також прогалини в кримінальному законодавстві окремих штатів вели до збільшення злочинності. Тому в середині ХХ ст., паралельно з рухом за модернізацію федерального Кримінального кодексу, почалася масштабна робота з уніфікації кримінального законодавства на рівні штатів, унаслідок чого Інститутом американського права в 1962 р. було розроблено Зразковий кримінальний кодекс. Хоча цей кодекс має неофіційний характер і служить лише зразком раціонального і досконалішого в техніко-юридичному відношенні документа, він дуже вплинув на кримінальні кодекси окремих штатів, сприяв їх зближенню. Підсумком стало ухвалення нових кримінальних кодексів більш ніж у 40 штатах.

Види покарань у США підрозділяються на основні і додаткові. Основними видами покарань є страта, тюремне ув'язнення, пробація і штраф, додатковими – позбавлення прав, конфіскація майна, накладання обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду, суспільні роботи в суспільних інтересах та ін. Страта як вища міра покарання продовжує зберігатися в 36 штатах.

Основи кримінально-процесуального права в США були закладені англійським загальним правом і в подальшому розвинені з врахуванням особливостей американського суспільства. У деяких штатах було розроблено кримінально-процесуальні кодекси, об'єднані з кримінальними кодексами. З кінця ХІХ ст. всі питання, що стосуються кримінального процесу і судочинства, включаються у вигляді самостійних розділів до зводів законів штатів.

Зразковий кримінально-процесуальний кодекс, складений ще в 30-х–40-х рр. ХХ ст., не вплинув істотно на законодавство більшості штатів. На федеральному рівні процес консолідації кримінально-процесуального законодавства знайшов вираз в розділі 18 Звід законів США. У 1948 р. до цього розділу було включено особливу другу частину – «Кримінальний процес» [1, с. 78].

Отже, враховуючи вищезазначене, можемо підсумувати, що інститут юридичної відповідальності в англосаксонській правовій сім'ї формувався під впливом багатьох факторів, зокрема, прецедентної практики суддів, доктринальних праць відомих вчених, канонічного права тощо.

Список літератури:

1. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М.: Междунар. отн., 1998. – 400 с.

2. Кармаліта М. Правова доктрина у романо-германській та англо-американській правових сім'ях / М. Кармаліта // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2. – С. 6-9.

Аземша І. Б. Формування інституту юридичної відповідальності в англо-американській правовій сім'ї

В статті розглядається формування та становлення інституту юридичної відповідальності в англо-американській правовій сім'ї.

Ключові слова: юридична відповідальність, правова система, норма права, право, загальне право, кримінальне право.

Аземша И. Б. Формирование института юридической ответственности в англо-американской правовой семье

В статье рассматривается формирование и развитие института юридической ответственности в англо-американской правовой семье.

Ключевые слова: юридическая ответственность, система права, норма права, право, общее право, уголовное право.

Azemsha I. Formation of legal responsibility institute in Anglo-American legal family

In the article are examined the formation and development of the institution of legal liability in Anglo-American legal family.

Key words: legal liability, legal system, rule of law, law, common law, criminal law.